

Л. О. Сущенкодоктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри соціальної педагогіки
Запорізького національного університету

ПЕДАГОГІЧНЕ ПРОЕКТУВАННЯ ТРАЄКТОРІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ КРІЗЬ ПРИЗМУ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

Статтю присвячено визначенню й обґрунтуванню наукових засад педагогічного проектування траєкторії професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи шляхом реалізації компетентнісного підходу. Доведено, що формування особистості майбутнього вчителя початкової школи якісно нового типу вимагає реалізації принципово інших підходів у фаховій підготовці відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти, що забезпечує реалізацію Концепції Нової української школи. Визначено пріоритетні модернізаційні напрями оновлення системи професійної освіти: культивування моральних чеснот, що формуватимуть духовно-ціннісну платформу майбутніх учителів, пробудження в них прагнення до духовної досконалості; підготовка до організації суб'єктного учіння на засадах педагогіки партнерства; навчання, засноване на компетентнісному підході; реалізація особистісно орієнтованих технологій в освітньому процесі. Наголошується на тому, що сформовані морально-духовні цінності світоглядного характеру майбутнього вчителя початкової школи є тими смисловими орієнтирами педагогічної діяльності, що забезпечують його морально-ціннісне ставлення до своєї професії, спрямування до духовної величі, самовідданість дитинству та справі, насамкінець цілісність самовираження й гармонійну самоорганізацію. Акцентовується на реалізації положень педагогіки партнерства, заснованої на гуманізмі, розвивальному суб'єкт-суб'єктному спілкуванні, доброзичливому та позитивному ставленні, довірі, розподіленому лідерстві й принципах соціального партнерства. Автором обґрунтовано: педагогіка партнерства в освітньому процесі початкової школи передбачає діяльнісно-перетворювальний аспект особистісного розвитку кожної дитини; особливу форму вияву й організації активного ставлення до учнів як унікальних суб'єктів; продуктивну діяльність, де вчитель та учні є рівноправними учасниками освітнього процесу, що сприятиме їхній соціалізації й успішному перейманню суспільного досвіду; побудову розвивального діалогу крізь призму тріади «особистість – вибір – свобода».

Ключові слова: проектування, професійна підготовка, майбутні вчителі початкової школи, компетентнісний підхід.

Постановка проблеми. Початкова освіта – перший рівень повної загальної середньої освіти, де закладається фундамент загальноосвітньої підготовки школярів. Тому центром біфуркації навчання в початковій школі у світлі реалізації нового Державного стандарту початкової загальної освіти (2018), що забезпечує реалізацію Концепції Нової української школи, має стати всебічний розвиток особистості, яка прагне до самовдосконалення й навчання впродовж життя.

Важливою в цьому контексті є реалізація формули Нової школи, яка передбачає не тільки опанування учнями знаннями, а й навчання їх застосовувати, формуючи в них *життєві компетентності*, так потрібні для успішного самотворення, формування чітко визначених життєвих орієнтирів. Зокрема, йдеться про формування в учнів десяти ключових компетентностей: спілкування державною та іноземними мовами; математична компетентність; основні компетентності у природничих науках і технологіях; інформаційно-цифрова компетентність; уміння вчитися впро-

довж життя; ініціативність і підприємливість; соціальна та громадська компетентність; обізнаність і самовираження у сфері культури; екологічна грамотність і здорове життя.

Так, за експертними оцінками, «найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими сучасними вміннями. Але українська школа не готує до цього» [2, с. 5].

Це підсилюється потребою розв'язання проблеми проектування траєкторії професійної підготовки майбутніх учителів початкової освіти до взаємодії з учнями в умовах реалізації Державного стандарту початкової загальної освіти на засадах компетентнісного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий інтерес становлять наукові праці учених, у яких частково презентовано окремі аспекти окресленої проблеми:

– професійна підготовка майбутніх учителів початкової освіти (Н. Бібік, В. Бондар, О. Комар, А. Крамаренко, І. Осадченко, О. Савченко, М. Севастюк, С. Скворцова, Л. Хомич, Л. Хоружа, І. Шапошнікова, О. Ярошинська);

– дослідження методу проектів, розвиток проектної культури та педагогічного проектування (В. Беспалько, Г. Ващенко, Л. Калініна, О. Коберник, О. Мариновська, О. Пометун, В. Сидоренко, Г. Селевко, Л. Хоружа, Г. Щедровицький);

– розвиток теорії компетентнісного підходу (І. Бех, В. Бондар, С. Гончаренко, І. Драч, О. Дубасенюк, І. Зязюн, С. Калашнікова, В. Луговий, В. Свистун, В. Семиченко, Ж. Таланова, В. Ягупов та ін.).

На основі ґрунтовного аналізу джерельної бази визначено, що сьогодні накопичено значний досвід, присвячений вищеокресленому питанню, натомість проблема цілісного осмислення процесу професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи шляхом реалізації компетентнісного підходу вивчена дослідниками фрагментарно.

Мета статті – визначити й обґрунтувати наукові засади педагогічного проектування траєкторії професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи крізь призму компетентнісного підходу.

Виклад основного матеріалу. Сьогодення у сфері вищої педагогічної освіти вимагає кардинальних змін її змісту й організації, передбачаючи пошук нових способів структурування системи. Тобто йдеться про педагогічне проектування змісту і структури освітнього середовища.

Так, відповідно до теорії О. Коберника, проектування навчально-виховного процесу передбачає визначення діяльності педагога й учнів у їхній взаємодії, тобто проектування особистісно-розвивальної взаємодії. Учений розглядає проектування навчально-виховного процесу як неперервний процес [2, с. 26].

Дослідниця проблеми проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи О. Ярошинська під проектуванням освітнього середовища в контексті професійної підготовки майбутніх учителів розуміє процес зміни середовища та середовищесвітнього процесу, з метою набуття ними нових інноваційних характеристик, що забезпечують прискорення адаптації професійної освіти до змінних суспільних вимог та особистісних запитів майбутніх фахівців [8, с. 115].

Побудова відповідної моделі *модернізації* системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи є системоутворювальним чинником у розбудові сучасних стратегій розвитку освіти. Підкреслимо, модернізація орієнтуватиме на розроблення й реалізацію нових цілей, завдань, пріоритетів і концепцій зі стратегічною орієнтацією закладу вищої освіти (далі – ЗВО) на вчительську професію.

Вельми цікавими для дослідження є аргументи академіка НАПН України, Президента асоціації ректорів педагогічних університетів Європи, одного з авторів Педагогічної Конституції Європи В. Андрущенка, який переконує в тому, що «головним джерелом якісної зміни освіти України, первинною основою цього процесу є радикальна зміна підготовки *нового вчителя*, який би міг відшукати відповіді на виклики епохи й реалізувати їх у щоденній навчально-виховній практиці». Й додає: «Учитель має бути компетентним у царині предмета, який він викладає, постійно працювати над собою, вдосконалювати свою педагогічну майстерність. Він має бути дослідником, залучати до цього процесу своїх вихованців. ... Майбутній учитель має бути вчителем-новатором, вчителем-науковцем. Формування цих здібностей розпочинається зі студентської лави, від першого семінару, практики, курсової чи дипломної роботи... Вкрай потрібен такий вчитель, до якого з радістю йдуть школярі, якому батьки довіряють навчання та виховання власної дитини, ... для якого принцип «любити дитину» є внутрішньою душевною потребою і, який прагне реалізації у повсякденній педагогічній діяльності» [1, с. 7–8].

Незаперечним є той факт, що підготовка високодуховного, компетентного, ініціативного, мотивованого вчителя-дослідника як зразкового носія моральних цінностей починається вже в перші дні навчання у ЗВО, де мають бути спроектовані основи професійно орієнтованого освітнього середовища шляхом реалізації принципу самоактивності як умови формування висококомпетентної особистості вчителя; виховання в студентів ставлення до дитини як найвищої цінності; активізації творчих ресурсів; розвитку рефлексивної позиції як детермінанти саморозвитку особистості; здатності навчатися впродовж життя тощо.

Проте формування особистості майбутнього вчителя початкової школи якісно нового типу вимагає реалізації принципово інших підходів у фаховій підготовці відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти (2018), що забезпечує реалізацію Концепції Нової української школи (2016).

Які ж зміни мають відбутися в професійній підготовці сучасного вчителя початкової освіти? Перед тим, як шукати відповідь на це питання, хочемо підкреслити: нині гостро постала необхідність зміни традиційних підходів до функціонування освітнього середовища підготовки майбутніх учителів початкової освіти на основі його проектування та надання цьому процесу системності й неперервності. *Насамперед йдеться про духовно-аксіологічну спрямованість освіти, ціннісно-смысловим вектором якої є етико орієнтована педагогіка.*

«Новий учитель має відмовитись від усього, що призводить до насильства над особистістю. Він

має бути радником, а не наглядачем; наставником, а не контролером. Сучасний університет має готувати вчителя, здатного до толерантного діалогу з учнем (і з його батьками) незалежно від їх позиції чи настрою», – справедливо акцентує В. Андрущенко [1, с. 11].

Так, відповідно до положень Педагогічної Конституції Європи, основними педагогічними цінностями є толерантність, демократія, миролюбство, екологічна безпека, права людини й солідарність, милосердя й совість, відповідальність. Підготовлений на такій ціннісній основі новий учитель повинен бути здатним до «стирання» образу іншого як «ворога»; формування толерантності, зваженості й миролюбності; утвердження екологічного світогляду; виховання поваги до прав людини, демократії та солідарності; співпраці з представниками різних релігійних конфесій [5, с. 4].

Серед пріоритетних модернізаційних напрямів оновлення системи професійної освіти, на нашу думку, є, по-перше, культивування моральних чеснот, що формуватимуть духовно-ціннісну платформу майбутніх учителів, пробудження в них прагнення до духовної досконалості; по-друге, підготовка до організації суб'єктного учіння на засадах педагогіки партнерства; по-третє, навчання, засноване на компетентнісному підході; по-четверте, реалізація особистісно орієнтованих технологій в освітньому процесі.

Варто зазначити, що саме ціннісна система людини зі смисловими векторами становить базис самотворення особистості. Ученими доведено, що значущими орієнтирами педагогічної діяльності вчителів постають саме духовні цінності як основа їхньої морально-вольової цілісності, актуалізуючи осмислення мети й сенсу власної особистісно-професійної траєкторії. І від того, наскільки змістовно поліваріантна ціннісна система особистості майбутнього учителя початкової школи, залежить міра її участі в суспільних справах. Учитель із розвиненою ціннісною системою є дієвим носієм моральних норм, індикатором розвинутої особистості.

Привертає увагу позиція О. Савченко, згідно з якою сутність гуманістичних цінностей у шкільній освіті дослідниця подає в такому вигляді: *дитина – головна педагогічна цінність* і місія педагога – її виховання, соціальний захист, збереження індивідуальності. Авторка підкреслює: «Людина не засіб, а мета, тому не дитину треба пристосовувати до системи освіти, а освіту до неї» [7, с. 9].

Підсумовуючи, зазначимо: сформовані морально-духовні цінності світоглядного характеру майбутнього учителя початкової школи є тими смисловими орієнтирами педагогічної діяльності, що забезпечують його морально-ціннісне ставлення до своєї професії, спрямування до духовної величі, самовідданість дитинству та

справі, насамкінець цілісність самовираження й гармонійну самоорганізацію.

«Кожна дитина – неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями. Місія нової української школи – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками», – зазначається в Концепції Нової української школи [3, с. 14]. Акцентується на реалізації положень педагогіки партнерства, заснованої на гуманізмі, розвивальному суб'єкт-суб'єктному спілкуванні, доброзичливому й позитивному ставленні, довірі, розподіленому лідерстві та принципах соціального партнерства.

Утілюючи ідеї педагогіки партнерства, вчитель мусить не лише використовувати у своїй роботі стандартні методи організації навчально-виховного процесу, а й більшою мірою виявляти ініціативу й будувати навчання та виховання так, щоб дитина була постійно залучена до спільної діяльності. Як *інструменти педагогіки партнерства* можна використовувати цікаві й захопливі розповіді, відверту бесіду, справедливу та незалежну оцінку, заохочення творчих успіхів, особистий приклад, зустрічі із цікавими людьми, спільний пошук рішень, спільні суспільно корисні справи, благодійні акції тощо [4, с. 17].

Отже, педагогіка партнерства в освітньому процесі початкової школи передбачає діяльно-перетворювальний аспект особистісного розвитку кожної дитини; особливу форму вияву й організації активного ставлення до учнів як унікальних суб'єктів; свідоме відчуття власної унікальності кожної дитини; продуктивну діяльність, де вчитель та учні є рівноправними учасниками освітнього процесу, що сприятиме їхній соціалізації й успішному перейманню суспільного досвіду; побудову розвивального діалогу крізь призму триади «особистість – вибір – свобода».

Варто підкреслити, що педагогіка партнерства потребує проектування спеціального *гуманістично орієнтованого освітнього середовища* в школі. Таке середовище розширює поле вияву внутрішньої свободи та самореалізації особистості; видозмінює спрямування, зміст, способи й характер процесу організації освітнього процесу; дає можливість відчувати підтримку, духовну єдність, відкритість, взаємоповагу, взаємодовіру та взаємовідповідальність; сприяє формуванню гуманістичного мислення шляхом комфортного спілкування й обміну думками. У таких умовах фактично відбувається трансцендентний процес управління самоорганізацією, самопізнанням і саморозвитком учня.

Важливою умовою створеного гуманістично орієнтованого освітнього середовища в школі є реалізація компетентнісного підходу як пріоритет-

ної освітньої стратегії, що націлена на досягнення учнями десяти ключових компетентностей.

У світовому досвіді склалось розуміння компетентності як інтегрованого результату освіти, присвоєного особистістю. Таке досягнення передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок на вироблення й розвиток умінь діяти, застосовувати досвід у проблемних умовах (коли, наприклад, неповні дані умови задачі, дефіцит інформації про щось, обмаль часу для розгорненого пошуку відповіді, коли невідомі причинно-наслідкові зв'язки, коли не спрацюють типові варіанти рішення тощо). Саме тоді створюються умови для включення механізмів компетентності – здатності діяти в конкретних умовах і мотивів досягти результату [4, с. 12].

Тобто ми можемо говорити, що компетентнісний підхід гарантує високий рівень здобувачів освіти, посилює практичну орієнтацію освіти, забезпечуючи здатність випускника школи відповідати сучасним запитам ринку праці, здійснювати складні поліфункціональні та поліпредметні види діяльності, швидко й ефективно вирішувати відповідні проблеми.

У сучасній американській педагогіці існує спеціальний термін «ефективні вчителі». Цих людей відрізняє унікальна комбінація особистісних якостей і стійких тенденцій реагування, які виступають як суб'єктивні передумови професіоналізму в педагогічній роботі. Також у професійній діяльності вчителя величезну роль відіграє й загальне «самопочуття» його особистості, яке визначається Я-концепцією, що включає усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних та інших якостей, власну самооцінку, а також суб'єктивне сприйняття зовнішніх чинників.

«Ефективний учитель» володіє почуттям упевненості в собі, вважає себе здатним подолати життєві проблеми, має високу самооцінку. Він упевнений, що, зіткнувшись із труднощами в професійній діяльності, зуміє їх подолати. Основним у діяльності «ефективного вчителя» є саме намір досягти успіху в класі, незважаючи на будь-які обставини, що можуть виникнути. Шкільна практика свідчить про невелику кількість «ефективних учителів». Однак у рамках професії педагога, на думку зарубіжних спеціалістів, більшість людей можуть навчитися «діяти ефективно».

Оптимальним шляхом для реалізації цього завдання є функціонування нової української школи на засадах особистісно орієнтованої моделі освіти, яка максимально враховує інтереси, здібності та потреби учня, його вкові особливості, фізичний, психічний і розумовий розвиток. Насамперед ідеться про реалізацію принципу дитиноцентризму. Логіка розмірковування стосовно цієї проблеми дає змогу констатувати, що така взаємодія сприятиме побу-

дові особистісно розвивального спілкування; виокремленню тих моделей взаємодії один з одним, які спрямовують до успіху, а взаємна повага й довіра – обов'язкова умова в системі «учитель – дитина».

Визнаючи проблему особистості пріоритетною, зупинимось на вимогах, які висуває сучасна школа до учителя початкової освіти. Виокремлений нами напрям готовності майбутніх учителів початкових класів до взаємодії з учнями розкриває особливості й роль педагога в умовах реалізації особистісно орієнтованих технологій в освітньому процесі. Так, учитель початкової школи небадужий до життя дитини, чуйний, доброзичливий, щирий, енергійний, творчий, відповідальний, уміє радіти успіхам разом із вихованцями, повсякчас іде назустріч їхнім прагненням, такий учитель уміє давати відчуття дітям, що вони дуже важливі для нього, взаємодія будується з урахуванням їхніх позицій, побажань, а стиль спілкування забезпечує позитивні емоційні переживання учнів, максимально активізуючи їхні внутрішні ресурси.

Висновки і пропозиції. Отже, винятково вагомого значення, на нашу думку, набуває підготовка майбутнього вчителя початкової школи якісно нового типу, який здатний і готовий самостійно вирішувати серйозні професійні завдання та вирізняється оригінальним і високоефективним підходом до розв'язання освітніх завдань.

У процесі подальшої реалізації викладених вище наукових орієнтирів у авторському педагогічному процесі очікується розширення спектра форм організації пошуково-дослідницької діяльності майбутніх учителів початкової школи; орієнтація змісту освіти на модель фахівця, котрий відповідає критеріям якості; зміщення цілей у бік формування інтересу до неперервного професійного самовдосконалення й саморозвитку. Перспективами подальших наукових пошуків є дослідження самореалізації особистості майбутнього учителя початкової школи в проектованому середовищі.

Список використаної літератури:

1. Андрущенко В. Вчитель ХХІ століття: нова стратегія національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Вища освіта України. 2016. № 4. С. 5–14.
2. Коберник О.М. Проектування навчально-виховного процесу в школі. Київ: Хрещатик, 1995. 153 с.
3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
4. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / під заг. ред. Н.М. Бібік. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

5. Педагогічна Конституція Європи. URL: <http://yspu.org/images/0/00/Frankfurt2013.pdf>
6. Савченко О. Цінності, що об'єднують шкільну і педагогічну освіту. Післядипломна освіта в Україні. 2012. № 2. С. 9–11.
7. Сущенко Л.О. Особливості організації післядипломної освіти вчителів початкових класів на засадах компетентнісного підходу. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя: КПУ, 2015. Вип. 42(95). С. 338–344.
8. Ярошинська О. Проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи як педагогічна проблема. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2014. № 10. Ч. 1. С. 110–119.

Sushchenko L. Pedagogical planning of the trajectory of vocational training of future primary school teachers via of competence approach

The article is devoted to the definition and substantiation of scientific principles of pedagogical designing of the trajectory of vocational training of future teachers of elementary school through the implementation of a competent approach. It is proved that the formation of the personality of a future teacher of a primary school of a qualitatively new type requires the implementation of fundamentally different approaches in professional training in accordance with the State standard of elementary general education, which ensures the implementation of the Concept of the New Ukrainian School. The priority modernization directions of updating the system of vocational education are determined: cultivation of moral virtues, forming the spiritual and valuable platform of future teachers, awakening their aspiration for spiritual perfection; preparation for the organization of subject teaching on the principles of partnership pedagogy; training based on a competent approach; the implementation of personally oriented technologies in the educational process. It is emphasized that the formed moral and spiritual values of the ideological nature of the future teacher of elementary school are the semantic guides of pedagogical activity that ensure its moral and value attitude towards its profession, the direction to spiritual glory, dedication to childhood and cause, and finally, the integrity of self-expression and harmony self-organization. The emphasis is on implementing the principles of partnership pedagogy based on humanism, developing subject-subject communication, benevolent and positive attitude, trust, distributed leadership, and principles of social partnership. The author substantiates: pedagogy of partnership in the educational process of elementary school provides an activity-transformational aspect of personal development of each child; a special form of expression and organization of active attitude towards students as unique subjects; productive activity, where the teacher and students are equal participants in the educational process, which will promote their socialization and successful reliance on social experience; the construction of a developing dialogue through the prism of the triad "personality – choice – freedom".

Key words: design, vocational training, future teachers of elementary school, competence approach.